

BIBLIOTEKININKYSTĖS MOKSLO PARADIGMOS TINKLAVEIKOS VISUOMENĖJE

INETA KRAULS

Vilniaus universitetas

Straipsnyje analizuojamos esminės bibliotekininkystės ir informacijos mokslų (BIM) paradigmų kaitos prielaidos ir problemos – ribų neapibrėžtumas ir fragmentiškumas, aiškinant jų priežastis istoriniu, sociologiniu ir organizaciniu aspektu. Nagrinėjant Vilniaus universiteto atvejį išskirtos humanitarinė socialinė, informacinė ir komunikacinė paradigmos. Teigiama, kad įvairialypė, tarpdisciplininio požiūrio ir sprendimų reikalaujanti BIM srities problematika kviečia mokslą metodologinėms ir teorinėms transformacijoms. Nuolatinė BIM sąveika su kitais mokslais, taip formuojant tarpdisciplinines tyrimų sritis, kelia grėsmę BIM teoriniam ir metodologiniam vientisumui. BIM statuso nestabilumas pasireiškia ne tik teoriniu, bet ir organizaciniu aspektu. Ribų neapibrėžtumas ir glaudi sąveika su kitomis mokslų sritimis skatina BIM akademinis padalinius skaidytis arba jungtis, o plati BIM tyrimų problematika sunkiai sprendžiama dėl nepakankamo mokslinio personalo skaičiaus.

Reikšminiai žodžiai: bibliotekininkystės ir informacijos mokslas, bibliotekininkystės ir informacijos mokslo raida Lietuvoje, bibliotekininkystės ir informacijos mokslo paradigmos, šiuolaikinė bibliotekininkystės ir informacijos mokslo problematika, tinklaveikos visuomenė.

Straipsnyje siekiama metateoriniu, istoriniu ir sociologiniu organizaciniu lygmeniu išanalizuoti bibliotekininkystės mokslo raidą (jo paradigmų kaitą) Lietuvoje ir esmines problemas, su kuriomis susiduriama akademinėje ir mokslinių tyrimų organizavimo sferose. Analizės pagrindu pasirinktos įvairių tyrinėtojų koncepcijos (Janas Nolinis, Fredrikas Åströmas, Michaelas Gibbonsas, Thomas S. Kuhnas ir kt.) ir fundamentaliausios bibliotekininkystės ir informacijos mokslo raidos problemos: bibliotekininkystės ir informacijos mokslo ribų neapibrėžtumo ir fragmentiškumo klausimai. Nuosekliau aptariama praktinė, taikomoji bibliotekininkystės mokslo prigimtis, priklausomybė nuo kitų mokslinių disciplinų, taip pat Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto veiklos pagrindu nagrinėjama bibliotekininkystės ir informacijos mokslo akademinis padalinių veiklos problematika. Straipsnio medžiaga pateikiama platesniame pasauliniame bibliotekininkystės mokslo plėtotės kontekste, o pastarųjų dešimtmečių padėtis vertinama iš Manuelio Castello „tinklaveikos visuomenės“ koncepto perspektyvų. Bibliotekininkystės mokslo paradigmų samprata paremta Thomaso S. Kuhno mokslinės

paradigmos apibrėžimu, kuriame laikomasi nuostatos, kad paradigma – tai tam tikros mokslo srities tyrimo modelis, sistema, kuri gali būti suvokta ir kaip teorija, palaikoma ir plėtojama akademinės bendruomenės [14, 24–25]. Panaudoti teoriniai mokslinio tyrimo metodai: analizė, sintezė, sisteminė analizė, lyginamoji analizė, apžvalginė analizė, dedukcinių samprotavimų metodas.

BIBLIOTEKININKYSTĖS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ (BIM) NEAPIBRĖŽTUMAS

Dabartinė BIM pozicija Lietuvoje atsidūrė neapibrėžtumo ir statuso kvestionavimo padėtyje, kurią galėtų iliustruoti kai kurie formalūs ir neformalūs šio mokslo traktuotės ir padėties vertinimai. Šiuo metu egzistuojanti bibliotekininkystės studijų ir mokslo atskirtis matyti iš oficialių Lietuvos Respublikos (LR) Švietimo ir mokslo ministerijos [19; 20] bei Lietuvos mokslo tarybos dokumentų [17]. Studijų kryptių klasifikatoriuje, kurį parengė LR Švietimo ir mokslo ministerija, bibliotekininkystės studijos (informacijos paslaugos) priskirtos socialiniams mokslams. Pagal dar 1998 m. priimtą LR švietimo ir mokslo ministro įsakymą *Del mokslo sričių, kryptių ir šakų klasifikacijos* [21], bibliotekininkystė priskiriama humanitarinių mokslų sričiai (komunikacijos ir informacija vietoj 1992 m. patvirtintos klasifikacijos [22], kurioje galiojo priskirtis socialiniams mokslams – bibliotekininkystė ir knygotyra). 2011 m. Lietuvos mokslo taryba inicijavo naujos mokslų klasifikacijos projekto svarstymą [17]. Šiame projekte numatyta bibliotekininkystės ir informacijos mokslo traktuotė įneša dar daugiau neaiškumo dėl tolesnės mokslo perspektyvos: bibliotekininkystę siūloma priskirti knygotyros ir informacijos mokslo kryptčiai, panaikinant šiuolaikines praktikos ir mokslinių tyrimų tendencijas bei turinį atitinkantį priedėlį „bibliotekininkystė ir INFORMACIJA“. Lietuvos bibliotekininkystės aukštojo mokslo lyderis ir pozicijų formuotojas – Vilniaus universitetas – pasiūlė tokią traktuotę, pagal kurią bibliotekininkystės ir informacijos mokslo šakos samprata apimtų tokias sritis kaip bibliotekininkystės ir informacijos mokslų teorija, bibliotekų informacinės technologijos ir sistemos, dokumentavimas, informacijos etika, bibliotekų ir informacijos istorija, informacijos institucijų valdymas, informacijos įstaigų veiklos metodika ir technologija, lektologija ir skaitymo istorija, informacijos ir medijų raštingumas, informacijos ir žinių organizavimas, informacijos paslaugos, informacinės veiklos vertinimas, skaitmeninės bibliotekos, kultūros ir istorijos paveldo skaitmeninimas, viešosios informacinės erdvės ir socializacijos tyrimai, infor-

macijos ir dokumentavimo standartizavimas, informacinės veiklos vertinimas, bibliotekų ir informacijos paslaugos [17; 18].

BIM neapibrėžtumas pasireiškia taip pat ir nevienoda šio mokslo pavadinimo vartoseną. Pasaulinėje tradicijoje BIM apibrėžimų variantai apima pagrindinius praktinio darbo objektus, t. y. bibliotekas, dokumentus ir informaciją, pvz.: bibliotekų mokslas/studijos (*Library Science/Studies*, Lietuvoje plačiausiai vartojama *bibliotekininkystė*¹), informacijos mokslas/studijos (*Information Science/Studies*), dokumentacija, dokumentavimo studijos/mokslas (*Documentation/Documentation Studies/Science*, o lietuviškame moksle priimtas *dokumentotyros* terminas). Šių objektų apjungimo pagrindu kuriami įvairūs mokslo pavadinimai: bibliotekininkystė ir informacijos mokslai – *Library and Information Science* (LIS)², bibliotekininkystės, dokumentotyros ir informacijos studijos – *Library, Documentation, and Information Studies*³ [12, 508]. Dažniausių dėmenų – bibliotekininkystės ir informacijos – derinys, šiuo metu vartojamas ir Lietuvos moksle⁴, pasaulyje paplito XX a. 7-ame dešimtmetyje⁵.

Vis dar vykstant svarstymams ir diskusijoms, norėtuši nuosekliau išnagrinėti BIM nestabilumo priežastis. Pirmiausia, svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog BIM situacija Lietuvoje iš esmės iliustruoja padėtį, per pastaruosius kelis dešimtmečius susiklosčiusią Europos aukštojo mokslo ir studijų srityje. Šiaurės Europos šalių BIM moderniojo laikotarpio permainas tiriantys J. Nolinai ir F. Åströmas [1; 2; 25; 26] išskiria keletą priežasčių, paaiškinančių BIM ribų, statuso, terminijos ir tyrimo lauko neapibrėžtumą.

PRAKTINĖ TAIKOMOJI BIBLIOTEKININKYSTĖS MOKSLO PRIGIMTIS

Viena šių priežasčių – taikomasis, praktinis bibliotekininkystės pobūdis ir vėlyvas perėjimas į akademinio mokslo lygmenį. Bibliotekininkystė, pirmiausia kaip praktinės veiklos sritis, pradėjo savo istoriją senosiose Rytų civilizacijose, tačiau tik XIX a. pabaigoje pradėjo skverbtis į universitetus ir ėmėsi

¹ Sovietmečiu Lietuvoje siūlytas bibliotekotyros terminas mokslinėje vartosenoje neprigijo.

² Kai kurių mokslininkų publikacijose galime sutikti terminą *informacijos ir bibliotekininkystės mokslai* (*Information and Library Science – ILS*). Pvz.: [23, 1–19]. Šioje publikacijoje informacijos ir bibliotekininkystės mokslų samprata apima bibliotekininkystę, informacijos mokslą ir informacijos studijas.

³ Vienas įtakingesnių BIM teoretikų Birgeris Hjørlandas pritaria būtent šio termino vartosenai, kadangi šis pavadinimas pilniausiai atspindi mokslo turinį [12, 509].

⁴ Žr. detaliau [18].

⁵ Įtakingasis JAV mokslinis serijinis leidinys *Library Science Abstracts* 1969 m. pakeitė savo pavadinimą į *Library and Information Science Abstracts* [12, 509].

pretenduoti į studijų bei mokslinių tyrimų šakos statusą. Lietuvoje apžvelgdami BIM kelią nuo praktikos iki universitetinių studijų ir mokslinių tyrimų [8; 28] matome tas pačias pasaulines tendencijas. Verta prisiminti gan ilgai Lietuvoje ir pasaulyje besitęsusią mokslo terminijos painiavą. Kadangi bibliotekininkystės mokslo ištakos buvo humanitarinių mokslų srityje, ji tapatinta su kai kuriomis giminiškais disciplinomis (bibliografija, istorija, filologija, knygotyra) [8, 42]. Beje, ankstyviausioje lietuviškoje bibliotekininkystės koncepcijoje, išdėstytoje Aleksandro Wiktoro Bohatkiewicziaus *Bibliografijos* kurse, bibliografija, knygotyra ir bibliotekininkystė suvokta kaip viena disciplina [5]. Bibliotekininkystės studijų pradžia laikome 1940 m. Vilniaus universitete įsteigtą Bibliologijos katedrą, kuriai vadovavo prof. Vaclovas Biržiška [28, 31]. 1943 m. Vytauto Didžiojo universitete apgintas pirmasis diplominis darbas bibliotekininkystės tema⁶, o 1949 m. Vilniaus universitete pradėtas studentų priėmimas į bibliotekininkystės skyrių.

1999 m. švenčiant bibliotekininkystės aukštojo mokslo studijų Vilniaus universitete 50 metų sukaktį pasirodė nemažai mokslinių publikacijų, skirtų reflektuoti studijų organizavimo patirtį. Audronės Glosienės, Renaldo Gudausko [9], Tomo Wilsono [31] ir Arūno Augustinaičio [4] straipsniai, kuriuose nagrinėjama bibliotekininkystės ir informacijos mokslo bei studijų paradigmu kaita, esmingai iliustruoja dualistinės bibliotekininkystės mokslo ir studijų prigimties (akademinė/taikomoji disciplina) iššūkius modernioje visuomenėje. A. Glosienė ir R. Gudauskas straipsnyje *Paradigmu kaita bibliotekininkystėje* [9] išanalizavo 1949–1999 m. laikotarpio bibliotekininkystės studijų raidą Vilniaus universitete. Autoriai, pasirėmę Marthos L. Hale's [11] požiūriu į bibliotekininkystės ir informacijos mokslo paradigminius pokyčius, kompleksiskai interpretavo Vilniaus universitete naudotus bibliotekininkystės studijų planus, suvokdami juos kaip objektyvų bibliotekininkystės studijų turinio, specialistų praktikų rengimo krypties ir apibendrinto bibliotekininkystės akademinės ir praktinės veiklos atspindį. A. Glosienė ir R. Gudauskas tiesiogiai siejo bendruosius bibliotekininkystės praktinės ir mokslinės sferų paradigmu bei conceptualius mokymo planų pokyčius. Tokiu būdu išskirtos *socialinė humanitarinė* (nuo bibliotekininkystės mokslo ir studijų ištakų iki 1969 m.), *informacinė* (nuo XX a. 7-o dešimtmečio iki 1990 m.) ir *komunikacinė* (nuo 1991 m.) paradigmos [9, 8]. Kiekvienas iš šių bibliotekininkystės mokslo ir praktikos sampratos modelių gana aiškiai kreipdavo atitinkama linkme bibliotekininkystės specialis-

⁶ Stanislovas Ambraziejūtės-Petraitiienės *Viešosios bibliotekos ir jų istorinė raida Lietuvoje* [28, 33].

tų rengimą. Paradigmų kaita matyti ir iš bibliotekininkystės studijų ir mokslo organizavimo. Bibliotekininkystės katedra (įkurta 1952 m.), veikusi Istorijos fakultete (šalia psichologijos, istorijos, žurnalistikos specialybių), buvo įtakojama ir kreipiama socialinės humanitarinės perspektyvos linkme [9, 10]. 1969 m. Bibliotekininkystės katedra pervadinta į Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos katedrą, 1973 m. išskirta į du akademinis padalinius (Bibliotekininkystės ir Mokslinės informacijos), o 1972 m. prie Mokslinės informacijos katedros įsikūrė Informacijos problemų sprendimo laboratorija [9, 10–11]. Šie organizaciniai pasikeitimai demonstruoja mokslo ir studijų perėjimą į informacinės paradigmos lauką. Tomas Wilsonas, vienas žinomiausių Didžiosios Britanijos bibliotekininkystės ir informacijos mokslo atstovų, komentuodamas šios srities studijų reformas savo šalyje [32], išskyrė nuolatinio bibliotekininkystės poreikio susilieti su kitomis mokslo disciplinomis reikšmę išlaikant profesinį ir akademinį tęstinumą. Toks susilieėjimas, arba konvergencija, vykdomas pasirenkant tam tikrą idėjinį branduolį. VU Bibliotekininkystės studijų reorganizavimas įsteigiant Komunikacijos fakultetą ir tokiu būdu pereinant į komunikacinę mokslo paradigmą, T. Wilsono manymu, yra tokios konvergencijos pavyzdys [31, 21, 24]. Komunikacijos konceptas, aplink kurį telkiasi bibliotekininkystė ir informacija, žurnalistika, knygotyra, komunikacijos ir informacijos teorija, šiuo atveju tapo esminiu leitmotyvu, atitinkamai kreipiančiu tiek studijų programų, tiek ir mokslinių tyrimų, vykdytų fakultete, turinį.

BIBLIOTEKININKYSTĖS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ PRIKLAUSOMYBĖ NUO KITŲ MOKSLŲ

Tęsiant svarstymus apie galimas BIM ribų neapibrėžtumo priežastis, reikėtų konstatuoti šio mokslo priklausomybę nuo kitų mokslų, taip pat ir nuo bibliotekų (informacijos įstaigų) praktinio darbo tendencijų. Pastaroji priklausomybė sąlygota paties BIM tiriamų objektų – bibliotekos (informacijos įstaigos), (socialinės) informacijos, informacijos vartotojo, informacinės paslaugos, kurie iš esmės yra visuomenės informacinių poreikių elementai. Industrinėje sampratoje mokslo paskirtis – tarnauti visuomenės progresui, t. y. teoriškai ir taikomoju būdu spręsti kasdienybėje išskylančias praktines problemas. Kaip jau buvo minėta anksčiau, BIM savo istorijoje išgyveno papildomą glaudžią jungtį ir priklausomybę nuo praktinės bibliotekų ir vartotojų aptarnavimo srities, todėl šiam mokslui būdinga vidinė priklausomybės problema⁷ (arba sindromas)

⁷ Jano Nolino ir Fredriko Åströmo teiginys [26, 12].

tik sustiprina poreikį nuolat kvestionuoti akademinės genealogijos ir paveldėjimo teises. Randantis specifinėms praktinio informacinio darbo problemoms, BIM turi pasitikti iššūkius turimomis ar skolintomis mokslinės tyrimų metodologijos priemonėmis⁸. Tačiau tokia BIM „tarnystė“ visuomenei ir bibliotekininkystės praktikai nėra absoliuti. Žymus mokslo sociologas ir filosofas Bruno Latouras teigia, kad mokslas ir visuomenė pagrįsti tuo pačiu pamatu ir juo sunku atskirti. Įvairiais istoriniais laikotarpiais galimi tik tos glaudžios sąsajos vaidmenų pokyčiai [16]. Čia verta pacituoti mokslo sociologų Helgos Nowotny, Peterio Scotto ir Michaelo Gibbonso [24] teiginius, kad šiuolaikinis mokslas ir visuomenė vis intensyviau dalyvauja lygiaverčiame dialoge. Kitaip tariant, mokslas tampa labiau visuomenišku, o visuomenė įgauna daugiau akademiškumo. Moksliniai tyrimai, o ir visa akademinė kultūra vis labiau pasižymi atvirumu, populizmo ir pliuralizmo nuostatomis [24, 3].

Anksčiau aptartos BIM sąsajos su kai kuriais humanitariniais ir socialiniais mokslais XIX a. ar jau vėliau, minint VU Bibliotekininkystės studijų organizavimo klausimus, skatina šią svarbią specifinę BIM charakteristiką panagrinėti plačiau. Pasitelkime itin aktualaus bibliotekininkystės ir informacijos mokslų santykio pavyzdį. Vertinant šių dviejų mokslų sąveiką studijų organizavimo aspektu, Vilniaus universitetas seka pasaulinėmis pozicijų užleidimo informacijos mokslui tendencijomis. Dar XX a. 7-ame dešimtmetyje įvykęs katedros skilimas į Bibliotekininkystės (šiuo metu Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas) ir Mokslinės informacijos katedras (šios tradicijų perėmėja galima vadinti Informacijos ir komunikacijos katedrą) išlaikomas iki šiol, nors ir neatspindi šiuolaikinės praktinio informacijos įstaigų darbo ir vartotojų aptarnavimo koncepcijos. A. Augustinaitis VU Bibliotekininkystės ir Mokslinės informacijos katedrų koegzistavimą vertino kaip paskatą formuoti universalesnę informacijos sampratą, tokiu universalumo siekiu laikytina ir pati jungtinio Komunikacijos fakulteto idėja. Kita vertus, šiuo metu mokslininkams tenka svarstyti BIM pozicijų ir statuso problemas, nes bibliotekininkystė, savo kelią pradėjusi kaip bendriausia informacinės veiklos disciplina ir davusi pradžią kitiems informacijos ir komunikacijos mokslams, prarado tiek socialinį, tiek akademinį prestižą [4, 30]. Kaip taikliai pažymi A. Augustinaitis, biblioteki-

⁸ Pvz., po 1990 m. principingai reformavus šalies ekonomikos, o kartu ir bibliotekų sistemos valdymo modelį BIM sparčiai adaptavo Vakaruose ne pirmą dešimtmetį taikytas bendrosios organizacijų vadybos, rinkodaros, personalo valdymo, paslaugų teorijas. Akivaizdu, kad BIM, adaptuodama šių taikomųjų mokslinių disciplinų teorines žinias, nepretenduoja į šios srities lyderio pozicijas, bet yra priklausoma nuo to, kiek sėkmingai plėtojami bendrieji vadybos, rinkodaros ir kt. tyrimai.

ninkystė vietoj pelnytos „pramotės“ statuso, šiuo metu tenkinasi kitų informacijos ir komunikacijos mokslų „pamotės“ vaidmeniu [4, 30].

Šiuolaikinės visuomenės transformavimasis į postindustrinę žinių/tinklaveikos visuomenę paskatino bendrąjį sociumo ir kitų mokslų atstovų domėjimąsi „informacijos“ fenomenu. Tokiu būdu bibliotekininkystės ir informacijos mokslų akistata pastaruoju metu praranda savo aktualumą, nes BIM atstovai iš esmės pradeda konkuruoti su iš išorės ateinančiais „informacijos“ tyrinėtojais. BIM ima prarasti savo tyrimų objekto monopolį. Pvz., tokios jau moderniojo mokslo klasika laikomos teorijos, kaip M. Castellso „tinklaveikos visuomenės“, „žinių visuomenės“ ir „informacijos visuomenės“ fenomenai, pirmiausiai aptartos ir toliau plėtojamose sociologų, ekonomistų, filosofų, kultūrologų ir kt. mokslų atstovų. Pasaulinis žiniatinklis, savo atsiradimu drastiškai sukrėtęs bibliotekos kaip informacijos sklaidos lyderės pamatus, taip pat masiškai analizuojamas anksčiau minėtų ir kitų mokslų atstovų. J. Nolino ir F. Åströmas šios situacijos akivaizdoje siūlo ne konkuruoti, o bendradarbiauti, integruoti kitų mokslų pasiekimus (kas jau ir taip įprasta apibendrinančios BIM koncepcijos atveju) [26, 15–16].

Šiuo atžvilgiu įdomi Luciano Floridi siūloma BIM kaip taikomosios informacijos filosofijos samprata. Autorius iš dalies pritaria H. Curtiso Wrighto nuomonei, kad BIM yra tokios pat universalios prigimties (lygmens, apimties ir nagrinėjamų temų atžvilgiu) kaip ir filosofijos mokslas, be to, turi metamokslo savybių⁹. L. Floridi, aiškindamas BIM, socialinės epistemologijos¹⁰ ir informacijos filosofijos santykį, nubrėžė hierarchinę schemą, kurioje BIM ir socialinė epistemologija atsiduria priklausomoje nuo informacijos filosofijos padėtyje. Mokslininkas šį santykį įvardija kaip artimiausios giminystės – tėvų ir vaikų – pavyzdį [6, 38]. BIM dalyvavimas informacijos filosofijos plėtotėje vertintina kaip galimybė BIM suformuoti savo stiprų teorinį pagrindą ir taip sutvirtinti pozicijas mokslų sistemoje [6, 48].

BIBLIOTEKININKYSTĖS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ FRAGMENTIŠKUMAS IR TARPDISCIPLINIŠKUMAS

Tai dar viena esminė epistemologinė problema, kuri ne pirmą dešimtmetį svarstoma akademinėje erdvėje. J. Nolino ir F. Åströmo siūloma išeitis –

⁹ Cituoja H. C. Wrightą: „Librarianship and philosophy, while each possessing unique material content (such as it is), very probably have the same ultimate forms; and they are both metasciences par excellence“ [6, 38].

¹⁰ Socialinės epistemologijos koncepcija tapo plačiausiai žinoma dėka Jesse H. Sheros publikacijų. Pirmasis jo straipsnis *Foundations of a Theory of Bibliography*, parengtas kartu su Margaret Egan, pasirodė 1952 m. žurnale *Library Quarterly* [27, 3]. J. H. Sheros supratimu, socialinė epistemologija – tai žinojimo fenomeno visuomenėje studijos [29, 49–50].

derinant BIM prigimtinių išsiskaidymą ir visapusiškai patrauklią konvergenciją – formuluoti *holistinę* BIM paradigmą (autorių vartojamas terminas „stiprus konvergencinis posūkis“ [26, 18–20]). Iš esmės mes kalbėtume apie tiek epistemologinius, tiek organizacinius BIM pasikeitimus. JAV sociologas Stephanas Fuchsas, remdamasis sociologine pokyčių teorija, teigia, kad bet kokios mokslinės permainingos yra skatinamos konkurencijos. Šiuolaikinis mokslas yra itin priklausomas nuo materialinių išteklių ir organizacinės sistemos, kurioje veikia ir kuriai priklauso tyrėjai, todėl mokslo pasikeitimai įmanomi ir per jo administracinius arba organizacinius pokyčius [7]¹¹. BIM fragmentiškumas, t. y. mokslo neišbaigtumas, žinių spragos, tam tikri metodologiniai trūkumai gali būti paaiškinti pasiremiant sociologiniu požiūriu į BIM raidą ir dabarties sąlygas. S. Fuchso manymu, dauguma socialinių mokslų yra pakankamai naujos (jaunos) mokslo disciplinos ir dėl savo tiriamų objektų specifikos negali būti vertinami iš tikslųjų ar gamtos mokslų pozicijų [7, 945–946]. BIM fragmentizacija paprastai suprantama kaip šio mokslo subdisciplinų, specializavimosi ir tarpdiscipliniškumo raiška.

Dar sovietinėje BIM tradicijoje buvo suformuluotas metodologinis požiūris į tarpdiscipliniškumą kaip natūralų prigimtinių šio mokslo būvį (J. Stoliarovas [34], N. Kartašovas [33], A. Sokolovas [35], O. Čubarjanas [36] ir kt.). Bibliotekininkystės teorijos siejimas su kitų mokslų teorijomis, taip kuriant jungtines disciplinas, padedančias skirtingais požiūriais pažinti ir iširti bibliotekų veiklos objektus (pvz., bibliotekininkystės filosofija, bibliotekininkystės sociologija, bibliotekininkystės pedagogika, bibliotekų vadyba, bibliotekų (informacijos) teisė ir t.t.) traktuojamas kaip logiškas siekis teoriniais įrankiais spręsti praktikos problemas. Galėtume prisiminti ilgametį mokslotyrininkų ir bibliotekininkystės savarankiškumo skeptikų priekaištavimą dėl to, kad bibliotekininkystė neturi specialiųjų tyrimo metodų ir naudojasi bendraisiais arba iš kitų mokslų perimtais tyrimų būdais. Specialiosios bibliotekininkystės metodologijos koncepcija Lietuvoje, iš esmės paremta Rusijos mokslininkų darbais, kurie pasižymėjo nenuoseklumu, fragmentiškumu, eklektika, neišbaigtumu, buvo itin kritikuota BIM tyrėjų [3, 63–69]. Dėl stipraus BIM ryšio su praktika dažnai sunku atskirti praktinius ir mokslinius metodus, kuomet yra sprendžiamos praktinio darbo problemos, pvz., (informacijos) propagandos metodas, skaitytojų (vartotojų) informacijos analizė ir kt. [3, 65–66]. Dauguma BIM teorinių koncepcijų taip pat

¹¹ S. Fuchsas remiasi Mokslinių organizacijų teorija (*Theory of Scientific Organizations*), kurios pagrindu laikomos trys sociologinės tradicijos: durkheimistinė ir neodurkheimistinė žinojimo sociologija, technologinė organizacijų tyrimo tradicija ir materialistinė proto / sąmonės teorija (K. Marksas ir F. Engelsas) [7, 934–935].

atėjo iš kitų socialinių mokslų, pvz., „socialinio kapitalo“ [10], „permanentinio mokymosi“ ir kt. samprata. Be abejo, bet koks specializavimasis ir skaidymasis kelia grėsmę, kad vieninga mokslo sistema ir branduolys bus suskaldyti. Ne nuostabu, nes nemažai BIM srities disciplinų ima tolti nuo „pramotės“ ir linksta link mokslo ar teorinės koncepcijos, kuri buvo generuota kartu su BIM^{12, 13}. Viena vertus, BIM įvairovė ir tarpdiscipliniškumas parodo, kad yra daugybė sričių, problemų ir objektų, kurie susiję su biblioteka ir informacija, kas patvirtintų BIM universalumą, didelį mokslinį ir taikomąjį potencialą, tačiau toks daugiaspektiškumas ir įvairovė neabejotinai turi remtis vienu teoriniu pamatu. Teigdami, kad toks pamatas galėtų būti akademinės bendruomenės palaikoma paradigma, turėtume kalbėti apie organizacinę daugiau ar mažiau vieningo požiūrio į mokslą palaikymą. Čia mes prieiname prie kitos esminės BIM problemos, kuri leistų paaiškinti ir mokslo fragmentiškumo prielaidas.

2005 m. Jeannie Borup Larsen atliko Europos BIM mokyklų tyrimą, kuriam dalyvavo 50 aukštojo mokslo institucijų [15]. Aukščiau aptartas BIM statuso neapibrėžtumas ir fragmentiškumas matyti ir iš tokių formalių rodiklių, kaip BIM katedrų pozicija akademiniam pasaulyje. Kaip parodė tyrimo duomenys, BIM katedros priklauso humanitarinių mokslų ir menų (35%), socialinių mokslų (15%), komunikacijų ir medijų (13%), verslo ir administravimo (9%), informatikos (4%) ir kitiems (24%) fakultetams [26, 9]. Tai, kad BIM katedros koegzistuoja su giminiškomis komunikacijos ir informacijos srities mokslais, vertintina kaip teigiama situacija. Šiuo atveju VU Komunikacijos fakultetas yra pozityvaus BIM studijų ir mokslinių tyrimų organizavimo pavyzdys. Tačiau tai gana formalus kriterijus analizuojant tikrąją BIM poziciją akademiniam pasaulyje. Svarbu atkreipti dėmesį į žmonių išteklius, kurie ir kuria mokslo potencialą. Anksčiau aptartas BIM tarpdiscipliniškumas ir įvairovė skatina kelti

¹² Pvz.: informacijos vadyba, informacijos sistemų vadyba, kaip tai jau įprasta ir daugumoje užsienio valstybių, naujame Lietuvos mokslo tarybos sudarytame mokslo sričių, krypčių ir šakų sąraše priskiriamos ekonomikos mokslams [17; 18].

¹³ Organizaciniame studijų ir mokslinių tyrimų lygmenyje toks nutolimas virsta Bibliotekininkystės katedrų (skyrių) jungimusi su Informacijos, Informatikos, Sociologijos, Žurnalistikos, Filologijos ar kt. katedromis, fakultetais (pvz. Šiaurės Europos universitetuose, Didžiojoje Britanijoje, JAV). Lietuvoje toks „nutolimas“ pasireiškia dažniausiai artėjimu prie informacijos mokslo studijų, pvz., Klaipėdos universiteto atvejis – Bibliotekininkystės katedra, veikusi Socialinių mokslų fakultete, buvo pervadinta Komunikacijų katedra, kurioje vykdytos dvi studijų programos: žurnalistikos ir bibliotekininkystės. Pastaroji studijų programa nuo 2008 m. pertvarkyta į informologiją. Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas 2011 m. atnaujino bibliotekininkystės ir informacijos studijų programą, suteikiant jai informacijos ir bibliotekų paslaugų pavadinimą [13]. 2012 m. pradėta vykdyti nauja Kultūros informacijos ir komunikacijos programa.

klausimą, ar moksliniai padaliniai yra pajėgūs išspręsti tokio plataus mokslo problemas. Tame pačiame J. B. Larsen tyrime taip pat vertintas ir BIM katedrų personalo skaičius. Nustatyta, kad 27% Europos universitetinių BIM padalinių turi iki 10 pilnu etatu dirbančių mokslininkų arba pedagogų [26, 13]. VU Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institute šiuo metu pilnu etatu dirba 7 mokslininkai (1 profesorius, 4 docentai, 2 lektoriai, turintys mokslų daktaro laipsnį)¹⁴. Tai reikštų, kad tokio dydžio moksliniai padaliniai priversti arba giliau nagrinėti tam tikras BIM subdisciplinas, arba, siekdami kuo plačiau atstovauti BIM įvairovei, priversti vykdyti paviršutiniškus tyrimus [26, 13]. Šiuo metu VU Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institute mokslininkai tiria šias sritis: informacijos įstaigų istoriją, muziejinininkystę, lektologiją, informacijos įstaigų vadybą, skaitmenines technologijas, informacines komunikacines technologijas. Dalis BIM srities klausimų tiriama kituose VU KF padaliniuose – Knygotyros ir dokumentotyros institute (bibliografija), Informacijos ir komunikacijos katedroje (informacinių sistemų tyrimai, informacijos ir informacijos įstaigų vadyba ir kt.). VU Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institute (BIMI) rengiamos daktaro disertacijos informacijos įstaigų organizacinio valdymo, informacijos įstaigų informacinių poreikių, informacinio raštingumo ugdymo, paveldo komunikacijos ir kitomis temomis [30].

APIBENDRINIMAS (BIBLIOTEKININKYSTĖS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ PROBLEMŲ SPRENDIMO GALIMYBIŲ SVARSTYMAS)

Holistinės paradigmos formavimas – kas atliktų vienijančio teorinio branduolio funkcijas? Dar 1999 m. A. Glosienės ir R. Gudausko išreikšta holistinės BIM paradigmos vizija gana sunkiai įgyvendinama tiek VU BIMi atveju, tiek ir apžvelgus Europos BIM padalinių bei mokslinių tyrimų padėtį. BIM mokslinių tyrimų plėtojimas universitetų¹⁵, o ne centrų ar institutų bazėje lemia tai, kad mokslas iš esmės yra priklausomas nuo situacijos studijų organizavimo srityje. BIM absolventų rengimas praktinei veiklai suformuoja uždaro ir ydingo rato paradoksą, kuris paverčia mokslą studijų ir praktikos tarpu. Menkėjantis bibliotekos socialinis statusas ir prestižas mažina susidomėjimą bibliotekininkystės studijomis. BIM padaliniai universitetuose, besiremian-

¹⁴ Klaipėdos universiteto Komunikacijų katedroje informologijos studijos ir tyrimai vykdomi vieno pilnu etatu dirbančio mokslininko [13].

¹⁵ Mokslinio potencialo susitelkimas universitetuose yra modernus reiškinys, įgavęs didesnę pagreitį tik XX a. II pusėje ir būdingas ne tik BIM. Tokį universitetų virsmą iš ugdymo įstaigos į mokslinių tyrimų instituciją stebime ne tik BIM atveju [24, 79–84].

tys pedagoginės veiklos potencialu, netekdami studentų netenka ir mokslinio personalo, kas, be abejo, reiškia ir mokslinių tyrimų sąstingį. Mažėjant BIM absolventų skaičiui bibliotekų darbuotojų profesinė kvalifikacija mažėja, dėl ko savo ruožtu atsiranda praktinės veiklos problemų. Jų sprendimas deleguojamas tyrėjams, kurių potencialas kasmet nyksta. L. Floridi požiūris į BIM kaip taikomąją informacijos filosofijos apraišką, galėtų sustiprinti išbalansuotą BIM teorinio modelio sampratą, o kartu sutelktų tyrimus ties informacine paradigma.

Institucinis (organizacinis) BIM akademiųjų padalinių susitelkimas. T. Wilsono siūlomas konvergencinis BIM padalinių integravimasis su giminiškų mokslų struktūromis galėtų būti sėkminga išeitis akademiniams BIM padaliniams, kurių veikla itin priklausoma nuo studijų organizavimo ir praktinio bibliotekų (informacijos įstaigų) darbo. Mokslininko siūlomas padalinių telkimas atsižvelgiant į giminiškas mokslines sąsajas (pvz.: jungiant komunikacijos ir informacijos krypties institucijas) vertintinas kaip teigiamas reiškinys ir anksčiau minėtų problemų sprendimo galimybė.

Konkurencija kaip stimulus revizuoti mokslines teorijas. Mokslo sociologo S. Fuchso pozityvus požiūris į mokslų tarpusavio (ir ne tik) konkurenciją kaip akstiną peržiūrėti esamas mokslines teorijas, nuostatas, transformuoti mokslinių tyrimų, mokslo teorinės sampratos ir kt. turinį ypač taikytinas BIM šių dienų situacijai. BIM tarpdiscipliniškumas, aktyvus kitų mokslų teorijų adaptavimas turėtų skatinti nuolatinį mokslinių idėjų virsmą ir akademinės diskusijas, optimalių problemų sprendimo būdų paieškas. Lietuvoje BIM paradigminius virsmus galima vertinti kaip natūralų siekį iš esmės revizuoti akademinis siekius ir prisitaikyti prie aktualių visuomenės gyvenimo, praktinės informacinės veiklos tendencijų (pvz., „tinklaveikos visuomenės“ iššūkių).

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. ÅSTRÖM, Fredrik. Changes in the LIS Research Front: Time-Sliced Cocitation Analyses of LIS Journal Articles, 1990–2004. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 2007, 58 (7), p. 947–957.
2. ÅSTRÖM, Fredrik. Formalizing a discipline: the institutionalization of library and information science research in the Nordic countries. *Journal of Documentation*, 2008, vol. 64, No. 5, p. 721–737.
3. AUGUSTINAITIS, Arūnas. Bibliotekininkystės bendroji teorija. Iš *Teoriniai bibliotekininkystės pagrindai*. Vilnius, 1995, p. 28–80.
4. AUGUSTINAITIS, Arūnas. Pomoderniosios bibliotekininkystės link. *Informacijos mokslai*, 1999, Nr. 11–12, p. 26–34.

5. BOHATKIEWICZ, Aleksander Wiktor. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*. Vilnius, 2004. 268, [1] p.
6. FLORIDI, Luciano. On defining library and information science as applied philosophy of information. *Social Epistemology*, 2002, No. 16:1, p. 38.
7. FUCHS, Stephan. A Sociological Theory of Scientific Change. *Social Forces*, 1993, vol. 71, issue 4, June, p. 933–953.
8. GLOSIENĖ, Audronė; GUDAUSKAS, Renaldas. Bibliotekininkystė Vilniaus universitete 1949–1999 m. Iš *Bibliotekininkystės studijos Vilniaus universitete*. Vilnius, 1999, p. 42–76.
9. GLOSIENĖ, Audronė; GUDAUSKAS, Renaldas. Paradigmų kaita bibliotekininkystėje. *Informacijos mokslai*, 1999, Nr. 11–12, p. 7–18.
10. GLOSIENĖ, Audronė. *Kūrybiškumas ir socialinis kapitalas žinių visuomenėje: idėjų žemėlapis: mokslo studija*. Vilnius, 2010. 145 p.
11. HALE, Martha L. Paradigmatic Shift in Library and Information Science. Iš *Library and Information Science Research: Perspectives and Strategies for Improvement*. McLURE, Ch. R., HERNON, P. (Eds). Norwood, 1991, p. 336–345.
12. HJØRLAND, Birger. Library and information science: practice, theory, and philosophical basis. *Information processing and management*, 2000, No. 36, p. 509.
13. *Komunikacijų katedra: Socialinių mokslų fakultetas* [interaktyvus]. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2011 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ku.lt/smf/?page_id=453>.
14. KUHN, Thom Samuel. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius, 2003. 247 p.
15. LARSEN, Jeannie Borup. A survey of library and information science schools in Europe. Iš *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education*. KAJBERG, Leif, LØRRING, Leif. (Eds). Copenhagen, 2005, p. 232–241.
16. LATOUR, Bruno. From the world of science to the world of research? *Science*, 1998, No. 280, p. 208–209.
17. Lietuvos mokslo tarybos Humanitarinių ir socialinių mokslų komiteto kuruojamų mokslo krypčių ir šakų klasifikacijos projektas [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmt.lt/lt/naujienos/tesiasi-mokslo-sriciu-f9tt.html>>.
18. Lietuvos mokslo tarybos Mokslo krypčių ir šakų klasifikacijos projektas [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2011 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmt.lt/lt/naujienos/svietimo-ir-mokslo-phtf.html>>.
19. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro išakymas dėl studijų kryptis sudarančių šakų sąrašo patvirtinimo [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/st_org/docs/klasifikavimas/sakos_isak_ok.pdf>.
20. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro išakymu Nr. V-222 patvirtinas studijų kryptis sudarančių šakų sąrašas [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/smt/st_org/docs/klasifikavimas/Kryptys_sakos_ok.pdf>.

21. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos įsakymas dėl mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikacijos [interaktyvus]. Valstybės žinios, 1998-01-16, Nr. 6-126 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=48645>.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl doktorantūros steigimo mokslo ir studijų institucijose [interaktyvus]. Valstybės žinios, 1992-11-10, Nr. 31-965 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9605>.
23. MUDDIMAN, David. Towards a postmodern context for information and library education. *Education for Information*, 1999, No. 17, p. 1–19.
24. NOWOTNY, Helga; SCOTT, Peter; GIBBONS, Michael. *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge, UK, 2004. 278 p.
25. NOLIN, Jan. What's in a turn? *Information research*, 2007, vol. 12, No. 4, October [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. lapkričio 14]. Prieiga per internetą: <<http://informationr.net/ir/12-4/colis/colis11.html>>.
26. NOLIN, Jan; ÅSTRÖM, Fredrik. Turning weakness into strength: strategies for future LIS. *Journal of Documentation*, 2010, vol. 66, No. 1, p. 7–27;
27. PRESSLEY, Lauren. *Social Epistemology in Library and information science* [interaktyvus]. 2006 December 10 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.laurenpressley.com/papers/selis.pdf>>.
28. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Bibliotekininkystės aukštojo mokslo ištakos. Iš *Bibliotekininkystės studijos Vilniaus universitete*. Vilnius, 1999, p. 22–41.
29. SHERA, Jessy Hauk. *Introduction to library science: basic elements of library service*. Littleton, 1976. 208 p.
30. *Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas: Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas* [interaktyvus]. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.kf.vu.lt/lt/divisions/listing/?division_id=1>.
31. WILSON, Tom. Bendradarbiavimas, konvergencija ar katastrofa: profesinių studijų permainingos. *Informacijos mokslai*, 1999, Nr. 11–12, p. 19–25.
32. WILSON, Tom. Curriculum and catastrophe: change in professional education. *Journal of Education for Library and Information Science*, 2002, vol. 29, No. 6, p. 445–452.
33. КАРТАШОВ Николай. *Сравнительное библиотековедение*. Москва, 2002. 335 p.
34. СТОЛЯРОВ, Юрий. *Библиотека: структурно-функциональный подход*. Москва, 1981. 255 p.
35. СОКОЛОВ, А. В. Общее и специальное в современном библиотековедении. *Научные и технические библиотеки СССР*, 1981, No. 3, p. 3–14.
36. ЧУБАРЬЯН, Оган. *Общее библиотековедение: учебное пособие*. Москва, 1976. 271 p.

PARADIGMS OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE IN THE NETWORKED SOCIETY

INETA KRAULS

SUMMARY

Essential premises and problems of the Library and Information Science (LIS) paradigms' shift (uncertainty of scientific boundaries and fragmentation; various historical, sociological and organizational conditions) are analyzed on the case of Vilnius University. Since 1949 Lithuanian university studies and research in the field of LIS had experienced few changes (periods of paradigm shift), that essentially had been preconditioned by general LIS and society's development tendencies. The case of Vilnius University allows us detect humanitarian, sociological, informational and communicational paradigms. Their formation takes the background in the epistemological relations of LIS to the other sciences and in the necessity to solve practical problems of libraries as well as other information institutions. One of the major challenges that LIS has to face is the requirement to research complicated questions: information services to the society in general as well as individuals; information needs; work of information institutions. Multidimensional problems of LIS field require interdisciplinary view as well as methodological and theoretical transformations. Constant interaction of LIS with other science fosters interdisciplinary research fields and threatens the integrity of LIS on theoretical and methodological levels. Instability of LIS status displays itself not only in theoretical, but also in organizational aspects. Uncertain limits of LIS and tight relations with other sciences enforce dissociation or integration of academic units, while extensive amount of research tasks in LIS field is hardly being performed due to the lack of personnel.